

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-2-42>

УДК 352.07:338.48

Бабич Олександр Вікторович,*аспірант кафедри економічної теорії та державних фінансів
навчально-наукового інституту "Інститут державного управління"**Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,**майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна**e-mail: saha_alesandr@ukr.net <https://orcid.org/0009-0000-0815-4504>*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТВОРЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті на підставі логічного співвідношення окремих понять розкрито зміст поняття «безбар'єрний простір», оскільки на сьогодні не існує науково прийнятого, чи затвердженого нормативними актами України визначення даного поняття. Доцільно вважати, що безбар'єрний простір – це безперешкодне життєве середовище, де забезпечені рівні можливості, права людей, їх рівноправний доступ до ресурсів та гарантії на отримання допомоги.

У статті доведено, що значна частина термінів, що передують розкриттю змісту поняття «безбар'єрний простір», є такими, що потребують перш за все категоріального, а іноді і понятійного уточнення. Стверджується, що інклюзію, як найближче поняття щодо створення безбар'єрного простору, слід розуміти як процес забезпечення збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі. Інклюзивність при цьому категоріально необхідно розглядати як характеристику чогось: середовища, явища, політики, у яких враховані потреби різних людей. Ці поняття не є тотожними.

У статті визначено, що бар'єри, як перешкоди на шляху до повноцінної участі в житті суспільства, можна поділити за ознакою створення таких перешкод, а саме на індивідуальні, інфраструктурні, інституційні бар'єри та бар'єри толерантності. Подолання бар'єрів забезпечує доступність, яка категоріально є результатом процесу, а саме процесу забезпечення рівного доступу всім групам населення до різного роду об'єктів та послуг тощо. При цьому безбар'єрність необхідно вважати концепцією, яка направлена на створення умов, у яких всі люди, незалежно від їхніх особливостей, мають рівний доступ до різних аспектів суспільного життя. Виходячи саме з такого тлумачення безбар'єрності стають у відповідність і інші неузгоджені визначення, що містять нормативно-правові акти та різного роду публікації.

У статті зроблено висновок, що створення безбар'єрного простору є процесом забезпечення захисту і реалізації прав усіх громадян у різного роду сферах суспільного життя, і перелік цих сфер не може бути вичерпним, як і дії усіх учасників процесу.

Як цитувати: Бабич О. В. Забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні. *Державне будівництво*. 2024. № 2 (36). С. 620–634. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-2-42>

In cites: Babich, O.V. (2024). Ensuring the creation of a barrier-free space in Ukraine. *State Formation*, no. 2 (36), 620–634. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-2-42> [in Ukrainian].

© Бабич О. В., 2024

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Створення безбар'єрного простору передбачає забезпечення рівноцінного доступу людей з різними можливостями до усіх сфер суспільного життя, що є одним із завдань органів влади та інститутів громадянського суспільства.

Ключові слова: *інвалідність, особи з інвалідністю, інклюзія, безбар'єрність, безбар'єрний простір, діяльність органів влади щодо створення безбар'єрного простору.*

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні питання створення безбар'єрного простору є таким, що вимагає широкого реагування органів публічної влади на усіх рівнях. З початком війни, а, особливо, з моменту повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну у нашій державі різко збільшилася кількість осіб з інвалідністю. Створення умов рівноцінного проживання людей з особливими потребами в життєвому просторі є вимогою розвиненого демократичного суспільства, яке не допускає дискримінації за будь-якою ознакою. Забезпечення створення безбар'єрного простору має не лише для органів влади а і для усіх громадян та інститутів громадянського суспільства означати недвозначне розуміння, що саме має гарантуватися державою, які функції органи публічного управління мають виконувати стосовно такого забезпечення. Неоднозначність окремих положень нормативних актів, невизначеність окремих понять можуть породжувати суперечності у забезпеченні створення рівноцінних умов для доступу громадян до публічних послуг, обмежувати участь людей з інвалідністю у різних сферах життя. Тому виникає потреба у чіткому встановленні понятійного апарату та його використанні щодо забезпечення створення безбар'єрного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «безбар'єрний простір» є досить широко вживаним поняттям в діяльності органів публічної влади і в науковій літературі, особливо після прийняття нашим урядом Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Стратегія у своїх положеннях не включає це поняття в перелік термінів розділу I [14]. Тобто ні названий документ, ні, як показав огляд значного обсягу літератури, останні наукові дослідження категоріально не розкривають зміст даного поняття.

Перш за все створення безбар'єрного простору пов'язується із створенням умов вільного фізичного доступу до різного роду будівель особам з інвалідністю. Тому саме поступовий перехід від понять, пов'язаних з первинним розумінням безбар'єрного простору, може дати основу для однозначного тлумачення зазначеного поняття. Існує ряд понять, таких як «інвалідність», «інклюзія», «інклюзивність», «бар'єри», «доступність», «безбар'єрність», при розкритті змісту яких, та віднесення їх до тієї чи іншої категорії понять можна дати категоріальне визначення поняттю «безбар'єрний простір». Питання широкого розкриття змісту терміну «інвалідність» здійснено в працях таких науковців як Л. Байда, О. Красюкова-Еннс, С. Буров, В. Азін, Я. Грибальський, Ю. Найда [3] та багатьох інших, воно міститься в Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» [13], в Міжнародній класифікації функціонування, інвалідності та здоров'я [18].

Значній кількості термінів, які є дотичними до розуміння змісту поняття «безбар'єрний простір», було дано визначення в дослідженнях різних аспектів даної проблеми таких науковців як Г. Васильєва, О. Волгіна, О. Іванова, О. Комар, . Любарєць, В. Пісняк, ВЛ. Слободян, [1; 2; 5;15]. Крім того визначення окремих понять містять нормативно-правові акти [6; 9–14].

Питання забезпечення створення безбар'єрного простору розкривається в роботах таких вчених як В. Азін, Л. Байда, Н. Госс, П. Ждан, Л. Марценюк Л. Наливайко, І. Сухініна, А. Флетчер [7; 8]. Це питання висвітлюється і значній низці зарубіжних публікацій [16; 17; 19]

Тому **метою статті** є категоріальне встановлення змісту поняття «безбар'єрний простір», визначення взаємозв'язку складових у створенні безбар'єрного простору усіма акторами даного процесу.

Основні результати дослідження. Створення безбар'єрного простору передусім пов'язану із забезпеченням належних умов існування особам з інвалідністю, яка обмежує їх можливості. Існує ряд визначень інвалідності. «Інвалідність» вживається як «загальний термін для уражень, *обмежень діяльності* або участі» згідно з міжнародною класифікацією функціонування, інвалідності та здоров'я. Вона була прийнята 22 травня 2001 року на 54-ій Всесвітній асамблеї охорони здоров'я як «класифікація компонентів функціональності та обмеження життєдіяльності, яка схвалена усіма 191 членами Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ)» [18]. Ключовим у визначенні є обмеження діяльності. Така ж основа закладена у визначенні цього терміну Законом України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», де в ст. 1 зазначається, що «інвалідність – міра втрати здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до *обмеження життєдіяльності* особи» [13]. Більш широко термін інвалідність розглядають Л. Байда, О. Красюкова-Еннс, С. Буров, В. Азін, Я. Грибальський, Ю. Найда, даючи біомедичне, філантропічне, соціологічне, економічне і соціально-політичне визначення інвалідності. Кожне з цих визначень зачіпає ті чи інші аспекти життєдіяльності людини, як біологічної і соціальної істоти, яка зазнає душевних, психологічних, економічних втрат. Стосовно знаходження людини у соціальному оточенні соціально-політичне визначення інвалідності у цих авторів є тим, яке вказує, що людину «неможливо розглядати ізольовано від соціального і фізичного світу, який інколи є причиною обмежень людей з інвалідністю. «Інвалідність» – це наслідок середовища, що не відповідає можливостям людини» [3, с. 35]. *Ступінь, міра* того наскільки людині складно самостійно підтримувати свою *життєдіяльність* і є інвалідністю (табл. 1). Таким чином фактор середовища існування, життєдіяльності людини є визначальним, і саме на зміну умов середовища мають бути направлені дії органів публічної влади, суспільства для забезпечення рівноправного існування в ньому осіб з інвалідністю.

Таблиця 1. – Узагальнення змісту понять для формування поняття «безбар’єрний простір»

Table 1. – Generalization of the content of concepts for the formation of the concept of «barrier-free space»

Термін	Категорія поняття	Істотні ознаки поняття
Інвалідність	міра	втрата здоров’я, що спричиняє обмеження життєдіяльності
Інклюзія	процес	збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі
Інклюзивність	характеристика	середовище або політика враховують потреби різних людей та сприяють їхній повноцінній участі в житті суспільства
Бар’єри	перепони	обмеження у доступі до різного роду можливостей, неможливість реалізувати свій потенціал
Доступність	результат процесу	забезпечення рівного доступу всім групам населення до різного роду об’єктів та послуг
Безбар’єрність	концепція	створення умов, у яких всі люди, незалежно від їхніх особливостей, мають рівний доступ до різних аспектів суспільного життя
Безбар’єрне середовище	простір	відсутність дискримінації, соціальних упереджень, стереотипів, врахування інтересів та потреб кожного
Безбар’єрний простір	життєве середовище	рівні можливості, права і доступ до ресурсів та отримання допомоги

У статті 1 Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» дається визначення окремо особі і окремо дитині з інвалідністю, варіюючи лише вік, не змінюючи суті поняття, як людині «зі стійким обмеженням життєдіяльності, якій у порядку, визначеному законодавством, встановлено інвалідність» [13]. Таким чином Закон фіксує дві головні ознаки таких осіб, а саме *обмеження життєдіяльності* та визнання цього стану відповідними інституціями у встановленому законодавством порядку. Тобто для розширення життєдіяльності таких осіб необхідно передбачити здійснення процесів збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі, а саме це є інклюзія.

Тлумачний словник української мови, визначає інклюзію саме як «процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі, і насамперед, тих, що мають труднощі у фізичному розвитку» [4]. Визначення інклюзії як процесу дають і інші словники, наприклад Українські словники «Горох», розглядають її як «процес збільшення участі громадян у суспільному житті, зокрема громадян з обмеженими можливостями», «процес включення осіб з інвалідністю в активне суспільне життя» [1;4]. Тобто процесний підхід у визначенні поняття інклюзія є первинним. На це вказують і публікації таких дослідників, як Г. Васильєва та В. Любарець, які у своїй праці «Термінологічний словник-інклюзія» приводять визначення соціальної інклюзії як *процесу* «змін у

політичній, економічній, соціальній сферах, спрямований на утвердження соціальної рівності» [1, с.3]. Таким чином категоріально інклюзію визначимо як процес, хоча слід зазначити, що є нечисельні визначення, у яких інклюзія розглядається як підхід «до організації простору та суспільства», «який має на меті усунення бар'єрів та створення рівних можливостей для всіх» [8]. Усе ж більш точним у розумінні змісту даного поняття є віднесення його до процесу. Змістовно цей процес характеризується збільшенням участі громадян у суспільному житті, особливо тих, для яких існують різного роду бар'єри (табл.1).

У окремих нормативних актах, особливо місцевих органів публічного управління, у деяких публікаціях часто ототожнюються, підміняються поняття «інклюзія» та «інклюзивність». Останнє ми будемо розглядати як *характеристику* чогось – середовища, політики, підходу. Тобто інклюзивність якогось явища, процесу, об'єкта, є тим що існують істотні, характерні особливості, ознаки того, що вони є такими, де були враховані потреби людей з різними можливостями, де відбулося більше залучення в активне життя у різних сферах цих людей. Досить часто ця характеристика співвідноситься з освітою – інклюзивна освіта. Саме таку характеристику дають О. Комар та В. Пісняк в дослідженнях розвитку освіти, зазначаючи, що «інклюзивна практика створюється і реалізується через адекватні форми організації освітнього процесу» [5, с. 27]. Якщо якесь середовище називають інклюзивним, це означає, що в ньому враховуються потреби людей з різними можливостями, що там відбувся процес інклюзії як підтримки людей з інвалідністю та їх залучення до участі в соціумі у різних сферах.

Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року у розділі I, зазначає, що «перед багатьма громадянами України стоїть ряд бар'єрів у реалізації своїх прав, отриманні доступу до публічних послуг та повноцінної участі у культурному, політичному та суспільному житті» [14]. Використовуючи термін бар'єри не в безпосередньому його значенні у документі розкривається опосередковано зміст цього поняття як те що вони виникають «у різних сферах – від доступності до громадських та житлових будівель до працевлаштування чи культурного життя» [14]. Доцільно розкрити більш конкретно зміст даного поняття. Так, у своїх дослідженнях зайнятості людей з інвалідністю О. Волгіна і О. Іванова досить чітко зазначають, що «існує чимало перешкод на шляху до зайнятості людини з інвалідністю в Україні. Серед основних: індивідуальні бар'єри...» [2, с. 5]. Таким чином, як і в безпосередньому значенні бар'єри є перешкодами на шляху. Для процесу інклюзії – це *перешкоди* на шляху до повноцінної участі в житті суспільства, до різного роду можливостей, зокрема *можливості реалізувати свій потенціал* (табл.1). Визначені О. Волгіною і О. Івановою види бар'єрів лише для процесу працевлаштування цілком можуть бути використані з певною адаптацією їх змісту при розкритті поняття безбар'єрного простору (табл. 2).

Таблиця 2. – Види бар'єрів у створенні безбар'єрного простору
Table 2. – Types of barriers in creating a barrier-free space

Назва виду	Зміст поняття для працевлаштування [2, с. 5]	Зміст поняття для безбар'єрного простору
Індивідуальні бар'єри	Недостатній рівень освіти, компетенції, внаслідок «домашнього» навчання, відсутність професійного досвіду, психологічна неготовність до роботи у колективі у офісному середовищі, невпевненість у власних силах, брак навичок спілкування	Недостатній рівень освіти, компетенції відсутність професійного досвіду, психологічна неготовність освоєння нової сфери, брак навичок спілкування
Бар'єри толерантності	Упереджене ставлення щодо здатності виконання роботи; незацікавленість у впровадженні гнучких форм зайнятості; нетолерантне ставлення з боку співробітників токсична корпоративна культура тощо	Упереджене ставлення щодо можливостей і знань особи; нетолерантне ставлення інших учасників різного роду процесів; незнання законодавства щодо прав людей з інвалідністю
Інфраструктурні бар'єри	Недостатній рівень розвитку місцевої соціальної інфраструктури; непристосованість інфраструктури та транспорту для людей з інвалідністю, непридатність офісу для роботи	Непристосованість інфраструктури та транспорту для людей з інвалідністю; непристосованість приміщень
Інституційні бар'єри	Неадаптованість практики роботи Центрів зайнятості до співпраці з вразливими категоріями населення; відсутність контролю виконання квот працевлаштування людей з інвалідністю, консультативної підтримки роботодавців щодо зайнятості таких людей та пристосування робочих місць під їх потреби	Відсутність чіткого державного регулювання роботи з особами з інвалідністю; відсутність чітко прописаних санкцій за порушення прав осіб з інвалідністю; відсутність навиків спілкування з особами з інвалідністю

Складено автором за [2; 3; 13, 20].

Compiled by the author based on [2; 3; 13, 20].

Подолання зазначених та інших можливих бар'єрів забезпечує доступ людям з інвалідністю до різного роду послуг, благ, створює можливості участі таких осіб у різних сферах суспільного життя. Як визначає Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року у першому розділі, доступність – це «забезпечення рівного доступу всім групам населення до фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів та послуг, як у міських, так і в сільських районах» [14]. Проте таке визначення не є повністю коректним, оскільки термін «забезпечення» може розглядатися здебільшого як процес, а доступність – це те, що є уже *результатом процесу* забезпечення, тому у цій частині дане поняття вимагає уточнення. Як приклад

можна навести нормативно-правові акти, у яких різного роду владні інституції здійснюють ряд дій, щоб забезпечити результат – доступність. Зокрема, у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв доступності для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення приміщень, що надаються дільничним виборчим комісіям звичайних виборчих дільниць для організації їх роботи та проведення голосування» зазначається, що «для зручності осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення міжнародним знаком доступності» [11] позначаються шляхи руху тощо. Тобто, у міжнародному просторі існує навіть знак доступності, яка сама по собі є результатом певних дій, який можна позначити, а не процесом. Чим більше органи влади виконують функції щодо отримання результатів з можливості подолання бар'єрів, тим більше життєве середовище стає безбар'єрним.

Указ Президента України від 3 грудня 2020 року «Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні» [10] був направлений на розробку та створення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору, як базового документа держави щодо даного питання. Стаття перша Стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року визначає безбар'єрність як «загальний *підхід* до формування та імплементації державної політики для забезпечення безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності» [14]. Поряд з цим, цей же документ, у цьому ж розділі, визначаючи очікувані результати щодо мети Національної стратегії, зазначає, що «безбар'єрність стане наскрізним *принципом* державної політики» [14]. Однак, підхід і принцип є категоріально відмінними поняттями, вони ніяк не можуть ототожнюватися. Однак вони можуть бути складовими більш широкого за змістом наукового поняття – «*концепція*», як визначального задуму, єдиного розуміння процесів і явищ. Виходячи саме з такого тлумачення безбар'єрності стають у відповідність і інші твердження Національної стратегії, де це поняття передбачає наявність рівнів, чого не може мати ні принцип ні підхід. «Перший рівень визначає доступність людини до фізичної, інформаційної та цифрової інфраструктури та участі у суспільно-політичних процесах та можливості самореалізації. Другий рівень фокусується на створенні умов безбар'єрності в окремих сферах життя» [14]. Саме так концептуально безбар'єрність може розглядатися і враховуючи те, що починаючи з назв другого розділу Стратегія поділяє безбар'єрність на такі види (за назвами підрозділів): фізична, інформаційна, цифрова, суспільна та громадянська, освітня і економічна безбар'єрність.

Таким чином, виходячи з розуміння безбар'єрності як концепції щодо створення умов, у яких всі люди, незалежно від їхніх особливостей, мають рівний доступ до різних аспектів суспільного життя, можна сформулювати розуміння двох тісно взаємопов'язаних понять «безбар'єрне середовище» і «безбар'єрний простір». Л. Слободян у дослідженні концепту «безбар'єрність» зазначає, що політика створення безбар'єрного середовища головним завданням має забезпечити всім безперешкодну доступність різних сфер життя,

водночас відсутність такого середовища призводить до зниження рівня добробуту кожної людини та стає суттєвою перешкодою для людей з обмеженими можливостями» [15], таким чином поєднуючи доступність і сфери життя, в одне – безбар’єрне середовище. Одним з категоріальних приналежностей поняття середовища є категорія «простір». Тобто безбар’єрне середовище – це простір, у якому ліквідовані обмеження можливостей для різних людей, не залежно від їх стану здоров’я, кольору шкіри, віросповідання тощо. Тобто простір, де відсутня дискримінація та враховані інтереси кожної людини. Таким чином будемо вважати, що *безбар’єрний простір* – це безперешкодне життєве середовище, де забезпечені рівні можливості, права людей, їх рівноправний доступ до ресурсів та гарантії на отримання допомоги.

З такого визначення випливає, що створення безбар’єрного простору є одним із завдань органів влади. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» зазначає, що «держава зобов’язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист» [13]. Поряд з тим, у залежності від видів бар’єрів, участь у цьому беруть і громадяни, перш за все особи з інвалідністю, і інститути громадянського суспільства, як різного роду спілки, об’єднання (рис. 1.).

Рисунок 1. – Схема взаємозв’язку складових у створенні безбар’єрного простору.

Figure 1. – Diagram of the interconnection of components in creating a barrier-free space.

Fig. 1. The diagram of the interconnection of components in the creation of a barrier-free space

Створення безбар'єрного простору, як зазначалося, передбачає подолання певних бар'єрів, у залежності від акторів цього процесу і захист усіх його учасників. Так, Директива Ради ЄС від 27 листопада 2000 р., що встановлює загальні рамки рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності у частині 17 зазначає, що цей документ «не вимагає найму, просування по службі, збереження на роботі чи навчання особи, яка не є компетентною, здатною та не готовою виконувати основні функції відповідної посади або проходити відповідну підготовку, без шкоди зобов'язанню надавати розумні проживання для людей з обмеженими можливостями» [16], що при забезпеченні створення безбар'єрного простору гарантує тим, хто його створює, захист від некомпетентності осіб, які використовують його переваги.

Створення безбар'єрного простору є складним процесом не лише для України. Згідно зі звітом Світового економічного форуму «Звіт про майбутнє робочих місць за 2023 рік» на сьогодні менше ніж 20% опитаних компаній мають наміри запускати програми, щоб підвищити доступність людей з обмеженими можливостями, так звані програми «DEI (від diversity, equity and inclusion, тобто різноманітність, рівність та інклюзивність)» [17]. Готовність окремих компаній щодо участі в процесах забезпечення створення безбар'єрного простору значною мірою залежить від дій органів влади держав. Як приклад можна привести значні здобутки у цих питаннях діяльності уряду ФРН. 28 червня 2016 року Федеральний Кабінет міністрів Німеччини затвердив другу редакцію Національного плану дій щодо Конвенції ООН про права людей з інвалідністю – скорочено NAP 2.0. У цьому документі зазначається, що «для людей з обмеженими можливостями інклюзія означає, перш за все, забезпечення умов, щоб вони могли обирати місце проживання та вирішувати, де і з ким вони житимуть, могли повною мірою розвивати свої таланти та здібності протягом свого життя та заробляти на життя шляхом вільного вибору або прийняття» [19]. Дії не лише уряду Німеччини, а і більшості країн світу щодо забезпечення таких умов були зумовлені ратифікацією Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. В Україні вона була ратифікована 16 грудня 2009 року, і вступила в силу з 2010 року. Цей документ вказує на необхідність органами влади забезпечити створення безбар'єрного простору. У статті 9 «Доступність» Конвенції зазначається: «Щоб надати особам з інвалідністю можливість вести незалежний спосіб життя й усебічно брати участь у всіх аспектах життя, держави-учасниці вживають належних заходів для забезпечення особам з інвалідністю доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, до транспорту, до інформації та зв'язку, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів і послуг» [6].

Зрозуміло, що для створення безбар'єрного простору забезпечення доступу до перелічених сфер не є вичерпним, оскільки, як зазначалося передбачає доступ «до публічних послуг та повноцінної участі у культурному,

політичному та суспільному житті» [14]. Як підтвердження цього можна привести положення Закону України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання», де зазначається, що, зрозуміло, з метою створення інклюзивного навчання «можуть створюватися спеціальні та інклюзивні групи для виховання і навчання дітей з особливими освітніми потребами» [9]. Тобто для забезпечення органами влади створення безбар'єрного простору має бути направлено законодавство у кожній сфері суспільного життя і на усіх рівнях публічного управління. У зв'язку з цим було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009-2015 роки «Безбар'єрна Україна», яка ще до схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору передбачала «розробити і затвердити регіональні (місцеві) та галузеві плани заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення» [12]. Таким чином напрошується висновок, що за понад десятиліття процес створення безбар'єрного простору в Україні просувався досить повільно найперше через його глобальність. Як стверджують В. Азін, Л. Байда, Н. Госс, П. Ждан, Л. Марценюк Л. Наливайко, І. Сухініна, А. Флетчер стосовно питань інклюзії «нині органи влади самотужки не можуть впоратися зі складними викликами глобального та національного масштабу. Їм доводиться реагувати на них та приймати складні компромісні рішення щодо кращого рівня державних послуг» [8, с. 87]. До того ж науковці роблять висновки та дають рекомендації стосовно того, що завдання створення безбар'єрного простору не може стосуватися виключно органів влади. Вони стверджують, що «для облаштування такого простору можна запрошувати експертів з доступності, громадські організації дають поради та «на собі», за допомогою своїх членів з інвалідністю, перевіряють фактори доступності» [8, с. 88]. Тобто для створення безбар'єрного простору потрібна участь багатьох акторів та вироблення відповідних механізмів. Однією з таких спроб є розробка механізму побудови безбар'єрного середовища науковцями Л. Наливайко та Л. Марценюк. У своїх у своїх дослідженнях безбар'єрності у частині саме розробленого механізму побудови безбар'єрного середовища однією із складових названого механізму автори вважають «Організаційно-функціональне забезпечення створення інклюзивного/безбар'єрного середовища» [7, с. 89]. Таким чином ототожнюючи поняття «інклюзивне середовище» і «безбар'єрне середовище». Певною мірою у побудові механізму з таким трактуванням можна погодитися, однак питання складових механізму є дискусійним. Тому побудова механізму забезпечення створення безбар'єрного простору може стати напрямом подальших наукових розвідок.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень.

Дослідження показало, що на сьогодні не існує науково прийнятого, чи затвердженого нормативними актами України визначення поняття «безбар'єрний простір». Значна частина термінів, що формує зміст цього поняття, є такими, що потребують перш за все категоріального, а іноді і понятійного уточнення. Зокрема категоріально інклюзію, як найближче поняття у розумінні змісту безбар'єрного простору, доцільно визначати як процес, змістовно найбільш коротким є таке визначення: процес забезпечення збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі. Хоча слід зазначити, що є нечисельні трактування, де це поняття визначають як підхід та ін. Інклюзивність при цьому категоріально слід розглядати як характеристику чогось: середовища, явища, політики тощо.

Бар'єри, як перешкоди на шляху до повноцінної участі в житті суспільства, до різного роду можливостей, зокрема, можливості реалізувати свій потенціал можна поділити за ознакою створення таких перешкод. Можлива така класифікація бар'єрів: індивідуальні, інфраструктурні, інституційні бар'єри та бар'єри толерантності. Доступність категоріально є результатом процесу, змістовно – процесу забезпечення рівного доступу всім групам населення до різного роду об'єктів та послуг.

Безбар'єрність необхідно вважати концепцією, як визначального задуму, єдиного розуміння процесів і явищ, направлену на створення умов, у яких всі люди, незалежно від їхніх особливостей, мають рівний доступ до різних сфер суспільного життя. Виходячи саме з такого тлумачення безбар'єрності стають у відповідність і інші неузгоджені визначення, що містять нормативно-правові акти та різного роду публікації.

Виходячи з узгодження категоріального апарату, необхідно вважати, що безбар'єрний простір – це безперешкодне життєве середовище, де забезпечені рівні можливості, права людей, їх рівноправний доступ до ресурсів та гарантії на отримання допомоги.

Створення безбар'єрного простору передбачає подолання певних бар'єрів, забезпечення рівноцінного доступу людей з різними можливостями до усіх сфер суспільного життя – і це є одним із завдань органів влади, і не лише їх. Створення безбар'єрного простору є процесом забезпечення захисту і реалізації прав усіх громадян у різного роду сферах суспільного життя, і перелік цих сфер не може бути вичерпним, як і дії усіх учасників процесу. Тому побудова механізму забезпечення створення безбар'єрного простору може бути перспективою подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєва Г. І., Любарєць В. В. Термінологічний словник-інклюдія. Київ : Міленіум, 2018. 42 с.
2. Волгіна О. М. Іванова О. Л. Соціальний супровід людей з інвалідністю на робочому місці: посібник. ПРООН в Україні, Спільна Програма «Сприяння інтеграційній політиці та послугам для людей з інвалідністю в Україні». Київ : Ваіте, 2018. 36 с.
3. Інвалідність та суспільство : навчально-методичний посібник / за заг. ред. Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В. Київ, 2012. 216 с.
4. Інклюдія. Тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnkyk.ua/index.php?swrd=інклюдія>
5. Комар О. А., Пісняк В. С. Інклюдія як інноваційний шлях розвитку освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2021. 194. с. 24–29. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-194-24-29>
6. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 18.09.2024).
7. Наливайко Л. Р. Марценюк Л. В. «Безбар'єрна Україна»: проблеми та перспективи. *Нове українське право*, 2023. Вип. 4. С.82–93.
8. Нічого для нас без нас: посібник з інклюдивного прийняття рішень для державних органів. Упорядники : Азін В. О., Байда Л. Ю., Госс Н., Ждан П. ., Сухініна І. М., Флетчер А. Київ : Ленвіт : 2015. 10 с. URL: http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/toolkit_pm_ukr.pdf
9. Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюдивного навчання : Закон України від 5.06.2014 р. № 1324-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-18#Text>
10. Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні : Указ Президента України від 3.12.2020 р. № 533/2020. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5332020-35809>
11. Про затвердження критеріїв доступності для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення приміщень, що надаються дільничним виборчим комісіям звичайних виборчих дільниць для організації їх роботи та проведення голосування : Постанова Кабінету Міністрів України від 9.10.2020 р. № 962. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-2020-%D0%BF#Text>
12. Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009-2015 роки «Безбар'єрна Україна» : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 р. № 784. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/232167617>
13. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 6.10.2005 р. № 2961-IV. Дата оновлення: 01.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#n16> (дата звернення: 8.10.2024)
14. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>
15. Слободян Л. Я. Концепт «безбар'єрність» як об'єкт дослідження. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*, 2024. №11. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-02-05>
16. Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/78/oj>
17. Future of Jobs Report 2023 INSIGHT REPORT. MAY 2023. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf
18. International Classification of Functioning, Disability and Health, ICF. URL: <https://www.who.int/standards/classifications/international-classification-of-functioning-disability-and-health>

19. Nationaler Aktionsplan 2.0. URL: <https://www.bmas.de/DE/Soziales/Teilhabe-und-Inklusion/Nationaler-Aktionsplan/nationaler-aktionsplan-2-0.html#:~:text=Juni%202016%20die%20zweite%20>

20. Sehrawat, S., George, A., Menon, B.G. Holistic Age-Friendly Communities: A Comprehensive Literature Review on Factors Affecting the Elderly Experience in Built Environments. In: Goswami, A.K., Aithal, B.H., Maitra, S., Banerjee, A. (eds) Infrastructure and Built Environment for Sustainable and Resilient Societies. IBSR 2023. Sustainable Civil Infrastructures. Springer, Singapore. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-97-1503-9_10

Стаття надійшла до редакції 12.10.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 25.11.2024 р.

Babich O. V,

*Postgraduate Student of the Department of Economic Theory and Public Finance,
Education and Research Institute of Public Administration*

of V. N. Karazin Kharkiv National University,

4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

e-mail: saha_alesandr@ukr.net <https://orcid.org/0009-0000-0815-4504>

ENSURING THE CREATION OF A BARRIER-FREE SPACE IN UKRAINE

Annotation. The article reveals the meaning of the concept of "barrier-free space" on the basis of the logical correlation of individual concepts, since today there is no scientifically accepted or approved definition of this concept by the normative acts of Ukraine. It is appropriate to consider that a barrier-free space is an unobstructed living environment where equal opportunities, people's rights, their equal access to resources and guarantees of assistance are ensured.

The article proves that a significant part of the terms that precede the disclosure of the meaning of the concept of "barrier-free space" are those that require first of all categorical and sometimes conceptual clarification. It is argued that inclusion, as the closest concept to the creation of a barrier-free space, should be understood as a process of ensuring an increase in the degree of participation of all citizens in society. At the same time, inclusiveness must be categorically considered as a characteristic of something: environment, phenomenon, policy, in which the needs of different people are taken into account. These concepts are not identical.

The article defines that barriers, as obstacles on the way to full participation in society, can be divided according to the sign of the creation of such obstacles, namely, into individual, infrastructural, institutional barriers and barriers of tolerance. Overcoming barriers ensures accessibility, which is categorically the result of the process, namely the process of ensuring equal access to all groups of the population to various types of facilities and services, etc. At the same time, barrier-freeness should be considered a concept aimed at creating conditions in which all people, regardless of their characteristics, have equal access to various aspects of public life. It is on the basis of this interpretation of barrier-freeness that other non-coordinated definitions, which contain normative legal acts and various kinds of publications, also come into line.

The article concludes that the creation of a barrier-free space is a process of ensuring the protection and realization of the rights of all citizens in various spheres of public life, and the list of these spheres cannot be exhaustive, as can the actions of all participants in the process. Creating a barrier-free space involves ensuring equal access of people with different abilities to all spheres of public life, which is one of the tasks of government bodies and institutions of civil society.

Key words *disability, persons with disabilities, inclusion, barrier-free, barrier-free space, activities of authorities to create a barrier-free space.*

REFERENCES

1. Vasylieva, G.I. & Lyubarets, V.V. (2018). Terminological dictionary-inclusion. Kyiv: Millennium. [in Ukrainian].
2. Volgina, O.M. & Ivanova, O.L. (2018). Social support of people with disabilities at the workplace: a guide. UNDP in Ukraine, Joint Program «Promotion of Integration Policy and Services for People with Disabilities in Ukraine». Kyiv: Vaite. [in Ukrainian].
3. Disability and society: educational and methodological manual / by general ed. Baidy L.Yu., Krasnyukova-Enns O.V. (2012). Kyiv. [in Ukrainian].
4. Inclusion. Explanatory dictionary of the Ukrainian language. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=інклюзія> [in Ukrainian].
5. Komar, O.A. & Pisnyak, V.S. (2021). Inclusion as an innovative way of educational development. *Proceedings. Series: Pedagogical sciences*. 24–29. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-194-24-29> [in Ukrainian].
6. UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text [in Ukrainian].
7. Nalivaiko, L.R. & Martsenyuk, L.V. (2023). «Barrier-free Ukraine»: problems and prospects. *New Ukrainian law*, 4, 82–93. [in Ukrainian].
8. Nothing for us without us: a guide to inclusive decision-making for public authorities. (2015). Compilers: Azin V.O., Bayda L.Yu., Goss N., Zhdan P.M., Sukhinina I.M., Fletcher A. Kyiv: Lenvit. URL: https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/toolkit_pm_ukr.pdf [in Ukrainian].
9. Law of Ukraine on making changes to some laws of Ukraine on education regarding the organization of inclusive education № 1324-VII. (2014, June 5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-18#Text> [in Ukrainian].
10. Decree of the President of Ukraine on ensuring the creation of a barrier-free space in Ukraine № 533/2020. (2020, December 3). URL: (2020). <https://www.president.gov.ua/documents/5332020-35809> [in Ukrainian].
11. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on approving accessibility criteria for persons with disabilities and other low-mobility population groups of premises provided to precinct election commissions of regular polling stations for organizing their work and conducting voting № 962. (2020, October 9). (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
12. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the approval of the plan of measures to create a barrier-free living environment for persons with limited physical capabilities and other groups with limited mobility for 2009-2015 «Barrier-free Ukraine» № 784. (2009, July 29). (2009). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/232167617> [in Ukrainian].
13. Law of Ukraine on rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine № 2961-IV. (2005, October 6). (2005). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#n16> [in Ukrainian].
14. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the approval of the National Strategy for the creation of a barrier-free space in Ukraine for the period up to 2030 № 366. (2021, April 14). (2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
15. Slobodian, L.Ya. (2024). The concept of «barrier-free» as an object of research. *Problems of modern transformations. Series: law, public management and administration*, 11. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-02-05> [in Ukrainian].
16. Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. (2000). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/78/oj>
17. Future of Jobs Report (2023). INSIGHT REPORT. MAY 2023. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf
18. International Classification of Functioning, Disability and Health, ICF. URL: <https://www.who.int/standards/classifications/international-classification-of-functioning-disability-and-health>

19. Nationaler Aktionsplan 2.0. URL: <https://www.bmas.de/DE/Soziales/Teilhabe-und-Inklusion/Nationaler-Aktionsplan/nationaler-aktionsplan-2-0.html#:~:text=Juni%202016%20die%20zweite%20>

20. Sehwat, S., George, A., Menon, B.G. (2023). Holistic Age-Friendly Communities: A Comprehensive Literature Review on Factors Affecting the Elderly Experience in Built Environments. In: Goswami, A.K., Aithal, B.H., Maitra, S., Banerjee, A. (eds) Infrastructure and Built Environment for Sustainable and Resilient Societies. IBSR 2023. Sustainable Civil Infrastructures. Springer, Singapore. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-97-1503-9_10

The article was received by the editors 12.10.2024.

The article is recommended for printing 25.11.2024.